

İmam Mâlik'in Hadisçiliği ve Re'yciliği Konusunda Bir İnceleme

A Study on Imâm Mâlik's Methodological Position Between the Ḥadîth-Oriented and Ra'y-Oriented Schools

Menderes GÜRKAN

Doç. Dr. Erciyes Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam
Hukuku Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye
Assoc. Prof., Erciyes University, Faculty
of Theology, Department of Islamic Law,
Kayseri, Türkiye
mgurkan@erciyes.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1855-7419>

Oumar TANDJİGORA

Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Bilim Dalı,
Kayseri, Türkiye
Ph.D. Student, Erciyes University,
Faculty of Theology, Department of Islamic
Law, Kayseri, Türkiye
tandjigoraoumar60@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0854-4961>

Article Information / Makale Bilgisi

Citation / Atıf: Gürkan, Menderes – Tandjigora, Oumar. "İmam Mâlik'in Hadisçiliği ve Re'yciliği Konusunda Bir İnceleme". *Batman Akademi Dergisi* 9/2 (Aralık 2025), 293-317.

Doi: 10.58657/batmanakademi.1767746

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 18 Ağustos 2025

Accepted / Kabul Tarihi: 1 Ekim 2025

Published / Yayın Tarihi: 31 Aralık 2025

Pages / Sayfa: 293-317.

Plagiarism / İntihal:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Bu makale, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Oumar Tandjigora tarafından hazırlanmakta olan "Fıkıh Usulü İlminde Mâlikîlik ve Şâfiîlik İlişkisi "Kuruluşun 8. Asra Kadar" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

This article is derived from the doctoral dissertation entitled 'The Relationship between Mâlikism and Shâfi'ism in the Science of the Principles of Islamic Jurisprudence: From the Founding Period to the 8th Century', which is being prepared by Oumar Tandjigora at the Department of Basic Islamic Sciences, Institute of Social Sciences, Erciyes University.

Öz: Bu araştırma, Maliki mezhebinin kurucu imamı Mâlik b. Enes'in mensubiyet bakımından hadis ekolü ile re'y ekolü arasındaki konumunu incelemektedir. Medineli İmam Mâlik, genel olarak Hicaz hadis ekolüne mensup kabul edilmekle birlikte, içtihat yönteminde re'y merkezli delillerin kullanımına da önem verdiği bilinmektedir. Bu hususu, İmam Mâlik'ten tevarüs ettiğimiz *el-Muvatta* adlı eserinin de doğruladığını söyleyebiliriz. Fıkıh mezhepleri ve mensupları üzerine araştırma yapan araştırmacılar farklı öncüllerden hareketle gerek mezhepleri ve gerekse mezhep bilginlerini temel iki yöneliş olan ehl-i hadis ve ehl-i re'y ekolünden birisine mensup kılma çabasını göstermişlerdir. Araştırmamızda, Mâlik b. Enes'in fikhî uygulamaları ve bu uygulamaların tespitinde etkin rol oynayan fıkıh usûlü yaklaşımları değerlendirilerek, onun hadis ve re'y ekolleri arasındaki konumu belirlenmeye çalışılmıştır. Mâlik b. Enes, fikhî çözümlemelerde rivayetlere yer verse de bazı durumlarda Medine ehli amelini tercih edip öncelemesi, kıyas, istihsan ve istislah gibi re'y ağırlıklı yöntemleri kullanması, onu re'y ekolüne yakın kılan hususlar olarak görülebilir. Mezhep imamlarını ve mensuplarını bir ekole mensup görmenin elbette o mezhebin fikhî görüşlerine yansımaları olmaktadır. Sonuç olarak, araştırma, İmam Mâlik'in hem hadis ehli hem de re'y ehli özellikleri taşıdığını ve bu nedenle onun bu iki ekolden sadece birine mensup kılınarak hakkında kesin bir sınıflandırmada bulunmanın güç olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İmam Mâlik, Ehl-i re'y, Ehl-i hadis, Fıkıh, Fıkıh usulü.

Abstract: This study examines the position of Mâlik b. Anas, the founding imām of the Mālīkī school, in terms of his affiliation between the ḥadīth-oriented and ra'y-oriented schools. Although the Medinan scholar Imām Mâlik is generally regarded as belonging to the Hījāzī ḥadīth school, it is well established that he also attached importance to the use of ra'y-based evidences in his juristic methodology. This point is corroborated by his transmitted work *al-Muwaṭṭa'*. Researchers investigating the Islamic legal schools and their adherents, starting from various premises, have often sought to classify both the schools and their leading figures as belonging to one of the two main orientations: the ahl al-ḥadīth or the ahl al-ra'y. In this study, the legal practices of Mâlik b. Anas, together with the methodological approaches of uṣūl al-fiqh that played a decisive role in shaping these practices, are analyzed in order to determine his position between the ḥadīth and ra'y schools. Although Mâlik b. Anas incorporated transmitted reports into his legal reasoning, his preference in certain cases for the practice of the people of Medina, as well as his employment of ra'y-oriented methods such as qiyās, istiḥsān, and istiṣlāḥ, can be viewed as aspects drawing him closer to the ra'y school. Classifying legal school founders and adherents under a single school inevitably has implications for the interpretation of that school's legal positions. In conclusion, this study underscores that Imām Mâlik embodies characteristics of both the ahl al-ḥadīth and the ahl al-ra'y, and thus, any definitive classification that affiliates him exclusively with one of these two schools proves to be problematic.

Keywords: Islamic Law, Imam Mâlik, Ahl al-Rā'y, Ahl al-Ḥadīth, Fiqh, Fiqh Fundamentals.

Giriş

Fıkıh ilminin tarihsel seyri içerisinde, fıkıh tarihi bilginleri, fakihleri genellikle "ehl-i re'y" ve "ehl-i hadis" şeklinde iki gruba ayırmışlardır. Bu ayırmada diğer bir isimlendirme ile ehl-i re'y Irak ekolünü ve ehl-i hadis ise Hicaz ekolünü ifade etmektedir. Bu ayrıma ilişkin yaklaşım, fakihler arasında geniş kabul görmesine rağmen,¹ kimi fakihler tarafından eleştirilmiş ve bu ayrımın bazı problemler doğurduğu ve taşıdığı belirtilmiştir. Mesela; özellikle, İmam Mâlik'in zaman zaman ehli hadis olarak kabul edilmesi ve bazen de re'yci ekolde gösterilmesi, bu genel ayrımın içinde fakihlerin mensubiyetini tayin etmede bazı karışıklıklar olduğunu göstermektedir. Üstelik İmam Mâlik'in bu iki ekolde de yer aldığına ilişkin farklı görüşler ileri sürülmektedir ki; bu kabulün temelinde ise, İmam Mâlik'in fıkıh usulü yaklaşımının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Yani genel bir değerlendirmeye göre, İmam Mâlik'in fıkıh usulünde hadisleri öncelmesi ve hadislerle bağlılığı onu ehl-i hadis mensubu olarak gösterirken, aklî delillere olan ilgisi ve bunları kullanımı, Medine ehlinin amelinin âhâd habere takdim etmesi vb. hususlar onu ehl-i re'ye yakınlaştırmaktadır.

Ehl-i re'y ve ehl-i hadis ekol mensupları, mevzu/uydurulmuş hadislerle ilgili genel olarak iki farklı yaklaşım sergilemişlerdir. Uydurulmuş hadislerin yaygınlaşması karşısında, genelde âhâd haberlerin ve özellikle mürsel haberlerin kabulünde temkinli bir tavır göstermişlerdir. Bunlar, yeni ortaya çıkan fıkhi meselelerde ise Kur'an ayetleri ve mutevâtir haberlerden çıkarılan genel prensiplerle hüküm arayışına yönelmiştir. Ancak bu yaklaşım zaman içerisinde gelişerek, kıyas ve istihsan gibi re'y ağırlıklı yöntemlere dönüşmüş ve nihayetinde sabit teoriler haline gelmiştir.

Iraklı fıkıh âlimlerinin, uydurulmuş hadislerle karşı tedbir amaçlı hadislerin naklinde temkinli davrandıkları görülmektedir. Bu yaklaşım, güvenilir hadislerin sayısının azalmasına yol açmış ve bu durum, konuları değerlendirirken nass bulunmadığı durumlarda kendi içtihat yöntemlerinde akla dayalı bir yaklaşımın benimsenmesine ve bu tavrın ağırlık kazanmasına neden olmuştur. Bu durumdan dolayı bazı Hicaz fıkıh âlimleri, ehl-i re'y olarak adlandırılan grubu hadise aykırı hüküm vermekle, sahih hadisle ameli terk etmekle ve re'yi hadisten üstün tutmakla suçlamışlardır. Ehl-i re'y ise Irak'ta kendilerine yöneltilen bu hususlara ilişkin eleştirilere karşılık verme ve kendilerinin haklı olduklarını gösterme çabasına düşmüşlerdir.² "Ehl-i re'y" teriminin yüklendiği anlam ve çağrışım, Hicaz bölgesinde yoğunlaşan ve bir kısmı Irak bölgesinde bulunan, sadece hadis rivayetiyle ve hadislerin metinlerinde mevcut hükümlerle yetinen âlimlerin dilinde farklı bir anlam taşıırken, Kur'an ve hadisin hükümlerini

¹ Bu yaklaşım genellikle Şâfiî, Hanbelî âlimleri ve Mâlikî hadisçileri tarafından kabul görmektedir. Hanefiler ise kendilerini sadece "ehl-i rey" olarak değil, daha geniş bir perspektiften, tıpkı diğer mezheplerde olduğu gibi, fıkıh usulünde çeşitli kaynakları dikkate alan bir ekol olarak görme eğilimindedirler. Bu nedenle, kendilerini "fukaha" adıyla anmışlardır.

² Mennâ' Halîl el-Kattân, *Târîhu't-teşrî'i'l-İslâmî* (b.y.: Mektebetu Vehbe, 2001), 291-293.; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî, *el-İntikâ' fî fezâ'ili's-selâseti'l-e'immeti'l-fukahâ' Mâlik, Ebî Hanîfe ve's-Şâfiî*, (Kahire: Mektebetu'l-Kudusî, 1350), 76.

yorumlayarak re'y ile fetva veren ve yeni meselelere çözüm bulmaya çalışan fakihlerin dilinde farklı bir anlam taşımaktadır.³

Sahâbe ve tâbiîn döneminde Irak'ta başlayan, Kur'an ve sünnet'e dayalı dini bilgiyi re'y ve kıyas ile zenginleştirme çabalarının, 2. (8.) yüzyılın ilk yarısında Ebû Hanîfe ve takipçilerinin çalışmalarıyla sistematize edilip bir ekol haline gelmiş olduğu söylenebilir. Ancak sahâbe döneminin sonlarına doğru belirginleşen ve tâbiîn döneminde netleşen, daha çok hoca, çevre ve kullanılan rivayetlerin farklılığı ve seçimine dayanan Irak veya Küfe ekolünün Abbasi döneminde genellikle "ehl-i re'y" veya "ashâbu'r-re'y" olarak adlandırıldığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, bu adlandırmanın tam olarak ne zaman başladığı ve kimler tarafından yapıldığı konusunda kesin bir yargıya varmak oldukça güçtür. Bu sebeple, ehl-i re'y terimi kullanıldığında, daha sonraki dönemlerde Hanefi fıkhi olarak anılacak olan Küfe ekolü akla gelmektedir. Çünkü Ebû Hanîfe ve arkadaşlarının re'yi sıkça kullandığı, hatta re'y ile hüküm vermenin bu bölge fakihleri sayesinde yaygınlaşıp sistemleştğinde neredeyse tüm araştırmacılar hemfikirdir.⁴

Ehl-i hadis ise uydurulmuş hadisler ve yeni fıkhi meselelere yönelik farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Bu fakihler, hüküm istinbatında mesned olarak kullanacakları hadislerin senetlerinde dikkatlice araştırma yaparak, hadis ravilerinin güvenilirliğini ve hayat hikâyelerini titizlikle incelemişlerdir. Ayrıca, araştırmalarını güncel meselelerle ilgili doğrudan veya dolaylı bağlantısı olan hadislerle yoğunlaştırmışlar ve bu meseleler için de cevap arayışında olmuşlardır. Hatta ehl-i hadis içerisinde yer alanlardan bazıları bu genel yaklaşımın bir eseri olarak şerî hükmü belirlemek için zayıf hadisi, kıyas ve genel prensiplere/kaidelere tercih etmeyi öncelemişlerdir.⁵

1. İslam Âlimlerinin Mâlik b. Enes'i Fikhî Yaklaşımlar Açısından Sınıflandırması

İmam Mâlik, Maliki mezhebinin kurucusu olmasının yanında güvenilir ve sağlam bir hadis âlimi olarak da tanınmaktadır.⁶ Maliki mezhebinin oluşmasında kendine has içtihad metodunu kullanmış ve kimi meselelerde bazı âhâd ve meşhur haberler yerine Medine ehli amelini tercih etmiştir. Bu ve benzeri hususlara bağlı olarak, İmam Mâlik'in fıkıh usulü hem hadis ehli hem de re'y ehli ekollerinin usullerine benzerlik göstermekte olup bu durum, âlimlerin onun fikhî duruşunu tespit etmede yani fıkıh ekolleri bakımından sınıflandırmada zorlanmalarına yol açmıştır. Hülasa, İmam Mâlik'in fıkıh ilminde takip ettiği yöntem, rivayet bilgisi ve rivayetlere yaklaşım tarzı vb. öncüllerden hareketle bu sınıflandırma hususunda

³ M. Esat Kılıçer, "Ehl-i re'y", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/520-24.; Kur'an ayetleri yorumlanırken kıraat farklılıklarından da faydalanılmıştır. Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Ömer Özbek, "Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(39), 2015, 163-181.

⁴ Ehl-i re'y isminin ortaya nasıl çıktığı, kimler için kullanıldığı ve genel nitelikleri hakkında fazla bilgi için bkz. Kılıçer, "Ehl-i re'y", 10/520-24.

⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkı'în 'an Rabbi'l-âlemîn* (Bayrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1991), 1/61.

⁶ İmam Mâlik'in hadis bilgisi ve hadislerle karşı tutumu hakkında fazla bilgi için bkz. Ahmet Özel, "Mâlik b. Enes", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/508-509.

dünden bugüne birbirinden farklı üç yaklaşımın ortaya çıktığını görmekteyiz. İmam Mâlik'in bu sınıflandırmalardaki yerini tespitte farklı yaklaşımları ve nedenlerini ayrıntıya kaçmadan ana hatlarıyla vermek istiyoruz.

1. 1. Mâlik b. Enes'i Ehl-i Hadis Kabul Edenler

Hicaz bölgesinde yaşayan âlimlerin çoğu, bölgenin de kendine has ilmi geleneğinden hareketle genellikle ehli hadis olarak kabul edilmeleri hasebiyle, Medineli İmam Mâlik de ehli hadis âlimleri arasında kabul edilmiştir.⁷ Bu durum, genel kabul gören bir yaklaşım ve görüşdür. Mesela; din ve mezhepler tarihçisi Şehristânî (ö. 548/1153) *el-Milel ve'n-Nihal* adlı kitabında, İmam Mâlik (ö. 179/795) ve takipçileri, Muhammed b. İdris eş-Şâfiî (ö. 204/820) ve takipçileri, Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) ve takipçileri, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve takipçileri ile Davud b. Ali el-İsfehânî (ö. 270/884) ve takipçilerini hadisçiler olarak nitelemiştir. Şehristânî hadisçileri/ehl-i hadisi, hüküm istinbatında nasları esas alan ve bir meselede haber veya eser bulunmadıkça kıyas yoluna başvurmeyen kişiler olduklarını belirtmiştir.⁸ İbnü'l-Kayyim (ö. 751/1350) de, *İ'lâmü'l-muvakkî'în 'an Rabbi'l-âlemîn* adlı eserinde Yahya b. Muhammed el-Anberî'den (ö. 344) yaptığı nakilde benzer bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu yaklaşıma göre; Hadis taraftarları /Ashâbü'l-hadis içerisinde şu beş bilgin yer almaktadır. Bunlar; Mâlik b. Enes, Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İbn Râhûye (ö. 238/853) ve İbn Huzeyme (ö. 311/924) ile bu bilginlerin yolundan gidenlerdir.⁹ Günümüzde de İmam Mâlik'in yetiştirdiği muhit, hadislerle olan aşinalığı, hadis öğretimi ve hadis ağırlıklı bir eser olan *el-Muvatta* müellifi olması onun 'ehl-i hicaz/ehl-i hadis ekolünün temsilcisi' olarak kabul edilmesinde etken olmaktadır.¹⁰

Görüleceği üzere yukarıda verilen her iki sınıflandırmada da kurucu imamlardan İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel gibi ehli-i hadis arasında gösterilmektedir. Şehristânî, İbn Kayyim ve İbn Haldûn¹¹ tarafından İmam Mâlik'in ehli-i hadise dâhil edilmesinde onun hadis taraftarı ve fıkhıta öncelikle aklî değerlendirmeleri/re'yi değil de hadis naslarını merkeze alarak hüküm verdiği kabulü yatmaktadır.

1.2. Mâlik b. Enes'i Ehl-i Re'y Kabul Edenler

Mâlik b. Enes'in gerek genel anlamda hadislerle yaklaşımı gerek re'y merkezli bazı yaklaşımları sebebiyle kendisine "ehl-i re'y" arasında yer verildiği görülmektedir. İmam Mâlik, zaman zaman görüşlerinde içtihad/re'ye başvurmuş ve Medine halkının amelini, hadis

⁷ Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî İbn Haldûn, *Tarihu İbn Haldûn* (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1981), 1/564; İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkî'în 'an Rabbi'l-âlemîn*, 2/52.

⁸ Muhammed b. Abdülkerim b. Ahmed eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, thk. Muhammed Keylânî (Beyrut: Daru'l-Marife, 1404), 1/205.

⁹ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkî'în 'an Rabbi'l-âlemîn*, 2/202.

¹⁰ Mesela; Hanefi fakihî Debûsî'nin "Tesîsü'n-nazar"ını Türkçe'ye kazandıran Ferhat Koca İmam Mâlik'in Ebu Hanife ve İmâmeyn arasındaki ihtilaflar kısmında İmam Mâlik ile ilgili bu değerlendirmeyi yapmaktadır. Bu değerlendirme için bkz. Ebu Zeyd ed-Debûsî, *Mukayeseli İslam Hukuk Düşüncesinin Temellendirilmesi*, çev. Ferhat Koca (Ankara: Ankara okulu yayınları, 2002), 181, 1 nolu dipnot.

¹¹ İbn Haldûn, *Tarihu İbn Haldûn*, 1/564.

âlimleri tarafından sahih olarak kabul edilen âhâd ve meşhur haberlere öncelediği bilinmektedir. Hatta bu nedenle, hocası Ebû'l-Esved Muhammed b. Abdurrahman'a (ö. 115/132[?]) Medine'de Rebîa (ö. 136/753[?])¹²'dan sonra re'y ehlinin temsilcisinin kim olduğu sorulduğunda Mâlik diye cevap verirdi.¹³ İmam Mâlik'e bu tutumu sebebiyle birkaç bilgin tarafından eleştiriler yöneltiştir. Bu bağlamda, İmam Mâlik'i eleştiren ilk kişilerin hadisçilerden Leys b. Sa'd (ö. 175/791) ve re'ycilerden İmam Muhammed (ö. 189/805) olduğu söylenebilir. Yine bu kabulün ifadesi olarak, ehl-i hadis ekolünün savunucusu İmam Şâfiî, İmam Mâlik'i eleştirerek, onun bazen kendi görüşünü hadis ve sahâbe görüşlerine tercih ettiğini ve bazen de Medine'deki uygulamaya uygun olmadığı gerekçesiyle bazı hadisleri göz ardı ettiğini belirtmiştir.¹⁴ Hatta onun *İhtilâfî Mâlik ve's-Şâfiî* adlı eserini yazmasının sebeplerinden birisinin, re'ycilik teorisinin yayılmasını önlemek olduğu ileri sürülmüştür.¹⁵ Bu nedenle, bazı hadisçiler, Leys b. Sa'd, Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) ve Süfyân es-Sevrî gibi kişilerin İmam Mâlik'ten daha fakih olduğunu dile getirmişlerdir.¹⁶ Hadisçiler, İmam Mâlik'i eleştirdikleri gibi Ebu Hanîfe'yi de kendi re'y ve içtihad yöntemlerine karşı olmalarından dolayı çok sert eleştirmişlerdir. Ancak, hadisçiler İmam Mâlik'i özellikle onun hadis alanındaki güvenilirliği, sağlam hadis bilgisi sebebiyle takdir etmiş ve hadisler hakkında ondan istifade etmişlerdir.

İbn Kuteybe (ö. 276/889), *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs* adlı eserinde ehl-i re'y olarak sadece Ebû Hanîfe ve ashabından söz etse de¹⁷ *el-Ma'ârif* adlı kitabında İmam Mâlik'i re'y sahibi olarak göstermiş ve ehl-i hadis âlimleri arasında zikretmemiştir.¹⁸ Bu sınıflandırma, İbn Kuteybe'nin İmam Mâlik'i ehl-i re'y mensubu saydığına bir işaret olarak görülebilir. Ancak, yazarın iki kitabında kullandığı terimlerin farklı anlamlar taşıması, onun İmam Mâlik'in hadisçiliği veya re'yciliği ile ilgili görüşünün net bir şekilde açıklığa kavuşmasını engellemektedir. Bu sorunu gidermek için aşağıdaki soruların cevaplarına ulaşmak gerekmektedir: İbn Kuteybe, bu iki eserinden hangisini önce telif etmiştir? Müellif için ehl-i re'y kavramının anlamı nedir? Eğer İmam Mâlik'i ehl-i re'yden saymışsa, bunun gerekçesi nedir?

¹² Ehl-i hadis merkezisi olarak da kabul edilen Medine'li ve İmam Mâlik'in hocası olan Rebîa fıkhi yaklaşımlarında re'yi öncelediği için kendisine "Rebîatü'r-re'y" ismi verilmiştir. Hakkında fazla bilgi için bkz. Şükrü Özen, "Rebîa b. Ebî Abdurrahmân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/499-500.

¹³ Özel, "Mâlik b. Enes", 27/508-509.

¹⁴ Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs eş-Şâfiî, "İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfiî", *el-Umm* (Dimaşk: Dâru kuteybe, 1416), 14/467.

¹⁵ İmam Şâfiî'nin bu eseri ve yazım nedeni hakkında bkz. Bilal Aybakan, "Şâfiî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/230.

¹⁶ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *Âdâbu's-Şâfiî ve menâkıbuh* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1424), 206.

¹⁷ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs* (el-Mektebu'l-islâmî-Müessesetü'l-işrâk, b.t.y.), 51.

¹⁸ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1401), 113; ayrıca bkz. Zülfikar Tüccar, "el-Ma'ârif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/271. İbn Kuteybe bu eserinin yedinci bölümünde; Ebu Hanife ve Malik b. Enes'in de yer aldığı dokuz ashâb-ı re'y ve sekizinci bölümde ise yüze yakın ashâb-ı hadis bilgininin biyografisini vermektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, bu iki kitabın hangisinin önce yazıldığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. *el-Ma'ârif*'in h. 266 yılından önce yazıldığı bilinmektedir.¹⁹ Ancak *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs* kitabının yazıldığı tarih ise bilinmemektedir. Bazı iddialara göre ise *Te'vîlü Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs*, İbn Kuteybe'nin başka bir eserinin bir bölümü olarak kabul edilir.²⁰ Bu iddiada bulunanlar, kitabın hangi eserin bir bölümü olduğunu ortaya koyup ispatlayamamışlardır. İkinci ve üçüncü sorulara gelince, İbn Kuteybe'nin re'y ile ilgili bir tanımına rastlayamadık. Bununla birlikte, *el-Ma'ârif* kitabında, eshâbu'r-re'y başlığı altında İbn Ebî Leyla, Rebîetu'r-re'y (ö. 136/753 [?]), el-Evzâî (ö. 157/774), Sufyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes, Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ve Muhammed b. Hasan'ın (ö. 189/805) isimleri geçmektedir.²¹ Leys b. Sa'd büyük bir fıkıhçı olarak kabul edilirken *el-Ma'ârif* kitabında ise eshâbu'l-hadis başlığı altında yer almaktadır.²² Ancak, Ahmed b. Hanbel ve İmam Şâfiî'nin ismine herhangi bir grupta yer verilmemektedir. Hatta kitapta İmam Şâfiî'nin ismi bir kere geçerken Ahmed b. Hanbel'in ismi ise hiç geçmemektedir. İbn Kuteybe'ye göre, yukarıda adı geçen Ebû Hanîfe'nin iki öğrencisi, başlangıçta hadis ilmine önem vermiş olsalar da Ebû Hanîfe'ye öğrencilik yaptıktan sonra daha çok re'ye yönelmişlerdir.²³ Buradan hareketle, İbn Kuteybe'nin, Ebû Hanîfe, İmam Mâlik ve Sufyân es-Sevrî gibi re'yci yönü baskın olan fıkıhçıları re'yci olarak kabul ettiği, Leys b. Sa'd²⁴ gibi hadisçi yönü daha baskın olanları ise hadisçi olarak nitelendirdiği sonucuna varılabilir. Kaldı ki, İbn Kuteybe'nin, İmam Mâlik'in re'yci yönünün baskın olduğu düşüncesi öne çıkmaktadır. Yazar, Ebû Hanîfe'nin öğrencileriyle ilgili sözünü İmam Mâlik'le ilişkilendirmemiştir. Aksine, İmam Mâlik'in hadis rivayetinde güvenilir ve istikrarlı olduğu kanaatindedir.²⁵ Müellifin, İmam Mâlik'in re'yciliğinin ağır bastığı iddiasının ayrıntılarını ve gerekçelerini tümüyle sunmadığı düşüncesini taşımaktayız.

İbnü'n-Nedîm (ö. 385/995 [?]), *el-Fihrist* isimli eserinde sünnî fakihleri üç gruba ayırmıştır. Birinci grup; İmam Mâlik, Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî gibi fakihler olup bunlar ve bazı talebeleri re'y ve kıyas ile tefakkuh ederler. İkinci grup, re'y ve kıyasa dayanmayan fakihlerdir ki; Davud b. Ali ve onun takipçileri bu grubu temsil etmektedirler. Üçüncü grup ise hadisçi fakihlerden oluşur. Bunlar arasında Evzâî, Ahmed b. Hanbel vb. şahsiyetler yer almaktadır.²⁶ Halbuki Evzâî, bilindiği üzere re'ye karşı olumsuz bir tavır sergilememiştir. Zira kendisinin fıkıh literatüründe re'y kullanımına dair görüşleri bilinmektedir. Evzâî, Ebû

¹⁹ İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 89.

²⁰ İbn Kuteybe, *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs*, 30.

²¹ İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 494.

²² İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 505.

²³ İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 496-500.

²⁴ İmam Mâlik gibi Leys b. Sa'd'ın da hangi ekole mensup olduğu konusunda farklı değerlendirmeler vardır. Mesela; Şükrü Özen, Leys b. Sa'd'ı ehl-i hadis veya ehl-i rey ile ilgisi hakkındaki mezkûr değerlendirmesinde her iki tarafın özelliklerini taşıyan birisi olarak göstermektedir. "İmam Mâlik'in akranı olan ve onunla hemen aynı çevrede yetişen Leys, esas itibariyle Medine ehl-i hadîs ekolüne yakın durmaktaysa da Kûfe re'y ekolünün görüşlerinden de etkilenmiştir." Fazla bilgi için bkz. Şükrü Özen, "Leys b. Sa'd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/164-168.

²⁵ İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 498; İbn Kuteybe, *te'vîlü muhtelifi'l-hadîs*, 441.

²⁶ Ebu'l-Farec Muhammed b. İshak İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Bayrut: Dâru'l-Marife, 1997), 247-267.

Hanîfe'nin re'ye başvurusuyla alakalı olarak şöyle demiştir: "Biz Ebû Hanîfe'yi re'yi kullandığı için kınamıyoruz, hepimiz re'yden istifade etmekteyiz. Bizim onu kınamamız hadise muhalefeti yüzündendir".²⁷ Bu ifadeyi nakleden İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* adlı eserinde, yukarıda belirtildiği gibi Evzâî'yi ehl-i re'y arasında saymaktadır.

Ahmed b. Hanbel'in, İmam Mâlik'in re'yci olduğuna dair herhangi bir ifadesine rastlamadık. Ancak Ahmed b. Hanbel, İmam Mâlik'in Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814)'den hadise daha fazla tâbi olduğunu belirtmesine rağmen, İmam Mâlik'in ve başkalarının re'ye dayalı görüşlerini beğenmemektedir. Hatta kendi görüşlerinin yazılmasına dahi sıcak bakmamaktadır.²⁸ Nevevî'nin (ö. 676/1277), *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugât* adlı eserinde İmam Mâlik hakkında Ahmed b. Hanbel'den naklettiği "hadis sahibi değildi, re'y sahibiydi."²⁹ sözü, İmam Mâlik'in re'yi kullandığını gösterse de onun sadece bir re'yci olduğunu ve hadisçi olmadığını göstermez. İbn Abdülber (ö. 463/1071), Ahmed b. Hanbel'e yöneltilen "İmam Mâlik, re'yi (kişisel görüş) kullanmıyor mu?" sorusuna şu cevabı verdiğini nakletmiştir: "Evet, fakat Ebû Hanîfe ondan daha fazla re'ye müracaat etmektedir."³⁰ Ahmed b. Hanbel'in bu ifadesi, İmam Mâlik'in re'yi kullandığına dair bilgimize destek olmaktadır. Kanaatimize göre, İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel'in gözünde çoğu meselede hadisleri temel alsada da bazen re'yi de dikkate alan ve re'y içtihadına yer veren bir âlimdir.³¹ Bu nedenle, Ahmed b. Hanbel'in fetva isteyenleri bazen İmam Mâlik'in ve Medine âlimlerinin fetvalarına yönlendirdiği belirtilir. İbnü'l-Kayyim de bu görüşe destek vermektedir.³² Şöyle ki; İbnü'l-Kayyim İmam Mâlik'e hadis taraftarları (ashâbu'l-hadis) arasında yer verse de onu terim anlamındaki ehl-i hadis ekolü içerisinde saymaz. Bu bağlamda, İbnü'l-Kayyim İmam Mâlik ve taraftarlarına "ehl-i hadis" demekten çekinir, genellikle İmam Mâlik ve onun talebeleri için "Medine ehli" ifadesini kullanır. Hanbelî mezhebine mensup olanlar için ise, "ehl-i hadis" diye söz eder.³³

İmam Mâlik'e göre sahâbenin re'yle yaptıkları içtihad dine ve sahih sünnete en yakın olanıdır. Çünkü, onlar vahyin nüzulu zamanında bulundular, onların sözü, sarîh sünnet değilse de sünnetin anlam ve ruhuna yakın sözlerdir.³⁴ İmam Mâlik'in hüküm istinbatında re'yi kullandığı konusunda hiçbir şüphe yoktur. Ayrıca, hiçbir zaman keyfi fetva vermediği gerçeği de vurgulanmalıdır. İmam Mâlik ve re'yi kullanan diğer âlimler, nass olmayan durumlarda sahih nazarla fıkhnın kabul ettiği emareler ve akli delillerden hareketle şer'î hüküm

²⁷ İbn Kuteybe, *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs*, 52.

²⁸ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Mesâ'ilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (Mısır: Mektebe İbn Teymiyye, 1999), 367.

²⁹ Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugât* (Bayrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.), 1/291.

³⁰ Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî el-Leknevî, *et-Ta'lîku'l-mümecced 'alâ Muvatta'î'l-İmâm Muhammed*, nşr. Takiyyüddin en-Nedvî (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2005), 1/121.

³¹ İbn Abdülber, *el-İntikâ'*, 30.

³² İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkı'în*, 4/159.

³³ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvakkı'în*, 3/181.

³⁴ Muhammed Ebu Zehra, *el-İmâm Mâlik: Hayâtühû ve 'asruhû-ârâ'ühû ve fikhuh* (Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabî, 1952), 334.

istinbatında bulunmuşlardır. Bu deliller arasında kıyas,³⁵ istihsan, istishab, maslahat-ı mürsele gibi aklî deliller bulunmaktadır. Yukarıda geçen bu içtihat yöntemlerine 'içtihat bi'r-re'y' veya 're'y ile içtihat' denir. İmam Mâlik'in bu yöntemlere başvurması, bunun ilk kez onun tarafından yapıldığı anlamına gelmez. Zira Sahâbe ve Tâbiîn âlimleri de re'yi kullanmışlardır. İmam Mâlik'in hocası olan Rebîa b. Ebî Abdірrahmân el-Medenî et-Teymî (ö. 136/753 [?]), re'ye başvuran fakihlerden birisi olup ve hatta bu sebeple Rebîetu'r-re'y olarak anılmıştır. Dolayısıyla, Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği Süfyân b. Uyeyne'nin bir sözüne göre, "Re'yi kullanan âlimler üç gruptur: Basra'da Osman b. Süleyman b. Cürmüz el-Bettî (ö. 143/760 [?]), Medine'de Rebîa, Kûfe'de ise Ebû Hanîfe'dir."³⁶ İbn Uyeyne'ye göre, bu üç âlim re'y ile içtihat etme konusunda liderlik seviyesindedirler.

İbn Abdülber, Leys b. Sa'd'ın "Mâlik b. Enes'in fetvalarından yetmiş mesele saydım, hepsi de Hz. Peygamber'in sünnetine aykırı görüşlerdi ve kendi re'yini içeriyordu. O konuda ona nasihat mektubu yazdım." sözünü naklettikten sonra şunu ifade etmiştir: "İslam âlimlerinin hiçbirisi, Peygamber Efendimiz'den rivayet edilen bir hadisi doğrulayıp sonra onu inkâr etmez; aksine, o hadisin benzer bir delil ile, icma ile yahut dayanılması gereken bir amel ile neshedildiğini iddia eder veya senedinin doğruluğunu sorgular. Eğer bir âlim bunun tersi bir şey yaparsa, adaleti zedelenir ve hatta iftira ile suçlanabilir. Allah, onları böyle bir duruma düşmekten muhafaza etsin." dedi.³⁷

İbn Kuteybe, İbnü'n-Nedîm ve İbn Abdülber gibi biyografi ve literatür tarihçilikleriyle de bilinen ilim adamlarının nakilleri İmam Mâlik'in hadislere önem vermesinin ve fıkhıta kaynak olarak kullanmasının yanında re'y içtihadını da benimsediği ve hüküm verdiğini göstermektedir. İslam hukuk tarihinde kimi bilginler bu ve benzeri hususlara bağlı olarak, İmam Mâlik'in hadis ekolünde değil de re'y ekolü içerisinde yer aldığını düşünmüşler ve bu hususları bunun argümanı olarak öne sürmüşlerdir.

1.3. Mâlik b. Enes'i Ehl-i Hadis ve Ehl-i Re'y Kabul Edenler

Maliki mezhebi fakih ve kadısı İbn Rüşd el-Ced (ö. 520/1126)³⁸, *el-Mukaddimât...* adlı kitabında İmam Mâlik'in re'yde ve eser/rivayetlerde müçtehit imamların öncüsü konumunda olduğu görüşünü savunur. Bu bağlamda İbn Rüşd el-Ced'e göre, İmam Mâlik re'y içtihadının bir uygulaması olan kıyas konusunda derin bir anlayış ve hukuki yeteneğe sahip bir bilgin olup onun kıyas konusundaki yeteneği, onu diğer bilginlere nispetle öne çıkarmıştır. İbn Rüşd el-Ced, Mâlik b. Enes'in kıyas yöntemindeki yeteneğinin ileri seviyede olduğunu şu örnek üzerinden anlatır: Müşterek olarak gerçekleştirilen hırsızlıkta çalınan mal el kesmeyi gerektiren nisaba ulaşmış ise İmam Mâlik'e göre bu hırsızlığa karışan herkesin eli kesilir. İmam Şâfiî ve Ebû Hanîfe'ye göre ise ortak hırsızlıkta çalınan mal olaya karışan her bir hırsız açısından nisaba ulaşmadıkça hiçbirinin eli kesilmez. Yani hepsinin elinin kesilmesi için

³⁵ Şevkânî (ö. 1250/1834) ise nass ve icma gibi kıyası da aklî istidlal yöntemlerinden saymamaktadır. bkz. Abdülvehhâb Hallâf, *el-İctihâd bi'r-re'y* (Mısır: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1950), 7.

³⁶ Ebû Dâvûd, *Mesâ'ilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 367.

³⁷ İbn Abdülber, Ebu Ömer Yûsuf b. Abdullah İbn Abdülber en-Nemeri el-Kurtubi, *Câmi'u beyâni'l-ilm ve fazlihî ve mâ yenbağî fi rivâyetihî ve hamlihî* (suudi Arabistan: Dâr İbn Hâzım-Müessesstü'r-reyyân, 1424), 2/290.

³⁸ İbn Rüşd el-Ced ve el-Mukaddimât hakkında fazla bilgi için bkz: Ali Bardakoğlu, "İbn Rüşd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/254-57.

çalınan malın tüm hırsızlar açısından ayrı ayrı nisaba ulaşması gerekir. İbn Rüşt el-Ced'e göre, İmam Şâfiî'nin bu görüşü, nisaba ulaşan ortak mala zekâtın gerektiği görüşüyle çelişmektedir. Üstelik bir hırsızın ortak malı çalması durumunda elinin kesilmesi ve bir kölenin ortak olunan kölenin elini kesmesi durumunda kısas gerekliliğinde icmâ bulunması, İmam Mâlik'in görüşünü desteklemektedir. Bu durum da İmam Mâlik'in re'y/kıyas konusunda yetenekli biri olduğunu gösterir.³⁹ Çünkü İbn Rüşt el-Ced bir konuda herhangi bir nass bulunmadığında, doğru hükmün idrak edilmesi ve tespitine 're'y' ile ulaşılabileceğini ifade etmektedir.⁴⁰ İbn Rüşt el-Ced'in yaptığı bu özlü değerlendirme İmam Mâlik'in fıkıh ilminde rivayetlere olan aşinalığının ileri düzeyde olduğunu ve Hz. Peygamberin hadislerini akıl süzgecinden geçirmeye de büyük önem atfettiğini göstermektedir. Bu ve benzeri örneklerden hareketle Mâlik b. Enes'in nassa bağlı olarak farklı yöntemler altında yapılan aklî istidlalleri benimsediğini ve usûl anlayışına dahil ettiğini söyleyebiliriz.

Bir başka Mâliki fakih Kâdî İyâz (ö. 544/1149) ise, Mâlik b. Enes'in de yer aldığı kurucu imamlarla ilgili olarak şu özlü değerlendirmeleri yapmaktadır. Kâdî İyâz, Zâhirî mezhebinin kurucusu Dâvûd b. Ali ez-Zâhirî (ö. 270/884) ve Ahmed b. Hanbel'i ehli hadis/ehli eser olarak görmüş ve bunları hadis öğrenimi ve öğretimiyle ilgilenen, râvilerin durumlarını bilen kişiler olarak ifade etmiştir. Ancak, Dâvûd b. Ali, Ahmed b. Hanbel'e nispetle hadis konusunda aşırıya kaçmıştır.⁴¹ Kâdî İyâz, Ebû Hanîfe'yi ehli re'y ve Mâlik b. Enes'i ise bu iki zümre arasında bir konumda görmektedir. Yani, Kâdî İyâz'a göre Mâlik b. Enes hem re'yci hem de hadisçidir. Yine ona göre Mâlik b. Enes ilimde üstün dereceye ulaşmış ve kemale ermiş bir fakihtir. Dolayısıyla mezhep mutaassıbı olan muhalifler bile onun Kitap, Sünnet ve şerî ilimlerde (kurucu) "imam" derecesine ulaştığını inkâr etmezler. Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî re'y ve içtihat konusunda imam/müçtehit sayılsalar da hadiste imam değildir. Çünkü, hadis bilginleri her ikisini de hadisler konusunda zayıf görürler. Ebû Hanîfe'nin öğrencisi Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, İmam Şâfiî ile yaptığı bir münazarada Kitap ve Sünnet

³⁹ Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî el-Endelusî İbn Rüşt, *el-Mukaddimâtü'l-Mümeħhidât li Beyâni mâ İktedathü Rûsûmü'l-Müdevvene mine'l-Ahkâmî's-Şer'iyyât ve't-Tahsilâtü'l-Muħkemât li Ümmehâti Mesâ'ilihel-Müşkilât* (Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1988), 3/219. İkraħ altında işlenen öldürme fiilinde de İmam Mâlik'in benzer düşünceden hareketle yani kıyas metodunu kullanarak hüküm verdiğini görmekteyiz. Bu hususa şu olayı örnek olarak verebiliriz: İradesine maddî baskı yaparak fiili başkasına işletmeyi doğrudan işlenmiş (mübâşeret) fiil kabul eden Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre mükreh, âdetâ mükrihin kullandığı alet konumunda bulunduğu için suç mükrihe isnat edilir ve kısas ona uygulanır. Ebû Yûsuf, fiilin kime isnat edileceğinin doğuracağı şüpheden dolayı kısasın düşeceğini, fakat mükrehin mağdura diyet ödemesi gerektiğini ileri sürer. İmam Züfer'e göre ise fiil mükrihe değil suçu doğrudan işleyen mükrehe (mübâşir) isnat edilir ve kısas ona uygulanır. Doğrudan fiil- dolaylı fiil (mübâşeret-tesebbüb) ayırımına gitmeyen İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel, suç ortağı oldukları kanaatiyle suç fâilleri sayılan mükrih ve mükrehin ikisine de kısas uygulanması gerektiğini söyler. İmam Şâfiî'den nakledilen iki görüşten biri Ebû Hanîfe'nin, diğeri İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'in görüşüyle benzerlik arz etmektedir. Ancak Şâfiî mezhebi içinde kabul gören anlayış ikisine de kısasın uygulanması gerektiği şeklindedir. Bkz: Şamil Dağcı, "Kisas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/490.

⁴⁰ İbn Rüşt, *el-Mukaddimâtü'l-Mümeħhidât*, 1/42.

⁴¹ Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medarik ve ta'krîbu'l-mesâlik li ma'rifeti a'lâmi mezâhibi Malik* (Fas: Matba'atu Fadâlatu-el-Muhammediyye, 1965), 1/91.

bilgisi hususunda İmam Mâlik'in Ebû Hanîfe'den daha bilgili olduğunu itiraf etmiştir. Hatta rivayete göre, İmam Şâfiî'nin bazen fetva vermek istediğinde Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813-14) ve Ahmed b. Hanbel'e "Bu hükmün aslı/rivayet mesnedi var mı? Bir bakın. Çünkü, siz hadisi benden daha iyi bilirsiniz", demesi kendisinin hadiste yetkin olmadığını gösterir. Ahmed b. Hanbel ve Dâvûd ez-Zâhirî ise hadiste imam olmalarına rağmen fıkıhta imam değildirlir. Çünkü, onlar nevâzil⁴² ile ilgili çok fazla görüş beyan etmemişlerdir.⁴³ Ayrıca Kâdî İyâz, ehl-i hadisin, Ebû Hanîfe'nin fıkıh metoduna karşı olumsuz bir tavır içerisinde olduklarını, ona ve takipçilerine karşı kötü sözler ve düşünceler dile getirdiklerini ifade etmektedir.⁴⁴ Kâdî İyâz tarafından kurucu imamlara ilişkin yapılan bu değerlendirme ve tasniften de anlaşılacağı üzere İmam Mâlik'in hem hadisçi ve hem de re'yci olarak nitelendiği anlaşılmaktadır.

Fıkıh mezhebi kurucularını, ehl-i re'y ve ehl-i hadis olarak tasnif edenler yanında fakihler ve hadisçiler şeklinde kısımlara ayırıp isim verenler de olmuştur. Mesela; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Makdisî el-Beşşârî (ö. 390/1000 civarı), *ahsenü't-tekâsîm fi ma'rifeti'l-ekâlîm* adlı eserinde fıkıh mezhebi kurucularını fakihler ve hadisçiler olarak ikiye ayırmaktadır. Bu ayırıma göre; Ebû Hanîfe, Mâlik b. Enes, İmam Şâfiî ve Dâvûd ez-Zâhirî ve talebelerini fakihler olarak nitelerken Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye (ö. 238/853), Evzâî ve İbnü'l-Münzir en-Nîsâbü'rî (ö. 318/930 [?]) ve talebelerini ise hadisçi olarak kabul etmiştir. Bu sınıflamada el-Makdisî, İbnü'n-Nedîm gibi Evzâî'yi ehl-i hadis olarak kabul eder.⁴⁵ Makdisî, kitabının başka bir yerinde ise, İmam Şâfiî ve talebelerini hadisçi olarak değerlendirmiştir.⁴⁶

Makdisî'nin bu görüşü çerçevesinde bazı çağdaş araştırmacılar, ehl-i re'y kavramını genişletirken ehl-i hadis kavramını ise daraltmışlardır. Bunlara göre ehli hadis, Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye ve Kütübü's-sitte (altı sahih hadis kitabı) yazarları gibi hadis rivayetiyle meşgul olan âlimlerden oluşmaktadır. Ehli re'y ise Mâlik b. Enes, İmam Şâfiî, Ebû Hanîfe ile bu bilginlerin mezheblerini takip eden fakihlerdir.⁴⁷ Maliki fakih İbn Abdülber (ö. 463/1071)' in *el-İntika* adlı eserinde yaptığı değerlendirmeden hareketle onun da bu görüşte olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Ahmed b. Hanbel'i büyük fakihler arasında saymamakla birlikte "ehl-i hadis" ve "ehl-i re'y" nitelemesi bu kanaati desteklemektedir. Şöyle ki, İbn Abdülber, Ahmed b. Hanbel ve altı hadis kitabı müellifi gibi hadis alanında öne çıkanları "ehl-i hadis" ve Ebû Hanîfe, Mâlik b. Enes ve İmam Şâfiî gibi fıkıh alanında öne çıkanları ise "ehl-i

⁴² Mezhep imamlarından sonra ortaya çıkmış fikhî meseleler için kullanılan bir terimdir, Fazla bilgi için bkz. Eyyüp Said Kaya, "Nevâzil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/34-35.

⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medarik*, 1/ 79-86.

⁴⁴ Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medarik*, 1/ 91.

⁴⁵ Ebû Abdillâh şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî bekr el-bennâ eş-şâmî el-beşşârî el-makdisî, *ahsenü't-tekâsîm fi ma'rifeti'l-ekâlîm*, 3. bs (Kahire: Mektebetu Medbûlî, 1991), 37.

⁴⁶ *el-makdisî, ahsenü't-tekâsîm*, 38.

⁴⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Câsir Evda, *Makâsidü's-şerîati ke felsefetin li'teşrîi'l-İslâmî: Rü'yetü menzûmetin* (b.y.: el-Ma'hadu'l-âlemî li't-teşrîi'l-islâmî, 2012), 122-124. eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 204,205. Rifat Fevzî Abdü'l-muttalib, *İbn Ebî Hâtim ve Eseruhu fi Ulûmi'l-Hadis*, 1. bs (Kahire: Mektebetü'l-hancî, y.t.y.), 33.

re'y" olarak kabul etmiştir.⁴⁸ Hatta İbn Abdülber, İmam Mâlik'in Ebû Hanîfe ile ilgili doğru bulmadığı aşırı eleştirilerini, ehl-i hadis çevreleri rivayet etse de ehl-i re'y taraftarlarının İmam Mâlik'in bu suçlayıcı ifadelerini hiçbir zaman nakletmediklerini belirtmektedir.⁴⁹ Üstelik İbn Abdülber *Câmi 'u beyânî'l- 'ilm ve fazlihî* adlı eserinde hicrî I ve II. asır ilim merkezlerinin hemen hemen bütün önde gelen fakih ve âlimlerinin, nass bulamadıkları zaman re'y, icma ve kıyas ile fetva verdiklerini dile getirmektedir.⁵⁰

İbn Abdülber, İbn Rüşd el-Ced ve Kâdî İyâz gibi Mâliki mezhebinin önemli simalarının İmam Mâlik'in ictihad usulünde rivayet ve re'yi dikkate aldığını, rivayetlerin sıhhati konusunda titiz davrandığını ve rivayete güven hususunda bir tereddüt yaşadığında re'y ile hüküm vermekten kaçınmadığını ve gerektiğinde Medine ehli amelinin rivayete tercih ettiğini ifade etmeleri İmam Mâlik'in fikhî konumunu tayin etmede önemli bir göstergedir. Zira İmam Mâlik ile ilgili bu değerlendirmenin kurucu imamı olduğu mezhebe mensup bilginlerce yapılması onun fıkıhtaki usûli konumunu belirlemede daha ikna edici görülmektedir.

Yakın Türkiye tarihinde fıkıh mezhepleri üzerine yapılan çalışmalarda da mezheplerin ve kurucularının "ehl-i hadis ve ehl-i re'y" ayrımında nerede durduğu hususu farklı değerlendirmelere konu olmaktadır. Bu araştırmalardan bazısına göre; İmam Mâlik, fikhî çözümlemelerde rivayetlere yer verse de ağırlıklı olarak re'y ekolüne yakın görülmektedir. İslam hukuk tarihine ilişkin çalışmada Karaman, "ehl-i hadis ve ehl-i re'y"i mutedil ve müfrit/aşırı olmak üzere iki kısma ayırmış⁵¹ ve İmam Mâlik'i Ebû Hanîfe, Züfer, İbn Ebî Leylâ vb. mutedil re'yciler içerisinde göstermiştir. İmam Mâlik'in mutedil re'yci sayılmasında; hadisi hüccet kabul etmesi yanında hadisın sıhhati ve onunla amel etmesi konusunda titiz davranması, bunun yanı sıra kıyas, istihsan ve maslahat gibi re'y içtihadının rol oynadığı delilleri kullanması etkili olmuştur. Konu özelinde araştırma yapan başka araştırmacılara göre de; İmam Mâlik'in ders aldığı ve re'ycilik sıfatı önde olan Rebîa b. Abdurrahman Yahya b. Saîd el-Ensârî (ö. 143/760) vb. hocalar ve bunların usulî yaklaşımlarında rivayet etkili olmakla birlikte re'yin baskın olması İmam Mâlik'i fikhî anlayışında hadislerle yer veren ancak re'yciliği ağır basan bir konumda göstermektedir.⁵² Bir başka çağdaş araştırmada da hem İmam Mâlik'in hem de Mâliki mezhebinin ileri gelenlerinin iki ekolü mezcettiği düşüncesi dile getirilmiştir. Bu düşünceye göre; İmam Mâlik yetiştirdiği öğrencileri ile birlikte kendinden önceki "ehl-i hadis ve ehli- re'y" anlayışını bir araya getiren bir yapı oluşturmuştur. İki ekolü birleştiren bir yapı oluşturmada İmam Mâlik'in İbn Şihâb ez-Zühri (ö. 124/742) ve Nâfi' (ö. 117/735) ile

⁴⁸ İbn Abdülber, *el-İntika' fi fezaili's-selaseti'l-e'immeti'l-fukaha Malik, Ebi Hanife ve's-Şafi'î*, 17, 107, 121, 149, 150, 151, 173.

⁴⁹ İbn Abdülber, *el-İntika'*, 150-51.

⁵⁰ İbn Abdülber, *Câmi 'u beyânî'l- 'ilm ve fazlihî*, 2/ 61-62; M. Esat Kılıçer, "Ehl-i re'y", 10/520-24.

⁵¹ Fıkıh mezheplerinin bu ayrımı ve gerekçeleri hakkında fazla bilgi için bkz. Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi* (İstanbul: Nesil yayınları, 1989), 175-176.

⁵² İmam Mâlik ile ilgili bu değerlendirme hakkında fazla bilgi için bkz. Ali Bakkal, *İslâm Fıkıh Mezhepleri* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007), 130-131; Osman Şekerci, *Fıkıh Mezheplerine Giriş* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999), 73-76.

Rebîatürre'y ve Yahyâ b. Saîd gibi fıkıh anlayışında rivayetlerin ve re'yin etkin olduğu farklı fıkıh görüşlerine sahip hocalarının etkisi göz ardı edilemez.⁵³

2. Ehl-i Hadis ve Ehl-i Re'y Ayrımına Etki Eden Temel Etkenler

Fıkıh mezheplerinin ve kurucularının sınıflandırılması, İslam hukuk tarihinde önemli bir husus olup bu ayrım çeşitli tartışmaların da sebebi haline gelmiştir. Söz konusu bu sınıflandırmanın kendine mahsus bazı sorunlar da içerisinde barındırdığı bilinen bir gerçektir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu ayrıma etki eden sorunları örnek kabilinden maddeler halinde şu şekilde sıralamak istiyoruz:

2.1. Ehl-i Hadis ve Ehl-i Re'y Ayrımının Kriteri

İslam fıkıhı sahasında ehl-i hadis ve ehl-i re'y ayrımı yapanların tarafların özellikleri noktasında ittifak edemediklerini görmekteyiz. Çoğunlukla bu ayrımda, onların içtihatlarında Kur'an ve hadis nasları ile re'ye verdikleri önem ve bunların fıkıh kaynağı olarak kullanılması belirleyici bir unsur olmuştur. Her iki grubun temsilcilerini belirlemede Ebû Hanîfe re'y ehlinin lideri olarak kabul edilse de ehl-i hadisin temsilcilerinin kimler olduğunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Şöyle ki; kimi fıkıh tarihçileri, Mâlik b. Enes'in Medine'de hadis ehlinin lideri olduğunu iddia ederken; kimi tarihçiler de Ahmed b. Hanbel'i Irak'ta hadis ehlinin lideri olarak görmektedir. Bu bağlamda; İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve Evzâî ile ilgili de farklı görüşler bulunmakta; bazıları onları ehli hadis ekolünden sayarken, bazıları ise ehl-i re'y olarak görmektedirler. Ayrıca bazı fıkıh tarihçileri, İmam Şâfiî'nin her iki ekolün metodunu bir araya getirdiğini/mezcettiğini düşünürken,⁵⁴ birilerinin gözünde ise İmam Mâlik içtihatlarında hem re'yi hem de hadisi birlikte kullanmıştır. Yine, Ebû Hanîfe'nin talebesi Muhammed b. Hasan, çoğunlukla re'y ehlinde görülse de kimisi de onu hadisçi yönü baskın olarak değerlendirir. Benzer durum İmam Mâlik'in Sahnûn lakabıyla bilinen ve Maliki mezhebinin Kuzey Afrika'da yayılmasına büyük katkı veren öğrencisi Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî (ö. 240/854) için de geçerlidir. Hâlbuki Sahnûn tarafından telif edilen ve Maliki mezhebinin ilk fıkıh eserleri arasında yer alan *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*⁵⁵ adlı eseri onun hem rivayetlere ve hem de re'ye ehemmiyet veren bir fıkıh anlayışına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁶

⁵³ Konuyla ilgili geniş değerlendirme için bkz. Eyyüp Said Kaya, "Mâlikî Mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/519.

⁵⁴ Wael b. Hallaq, ed., *A History of Islamic Legal Theories. An Introduction to Sunni Usul al-Fiqh* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 42; Christopher Melchert, *Sünni Düşüncenin Teşekkülü Din - Yorum - Dindarlık*, çev. Ali Hakan Çavuşoğlu (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018), 136.

⁵⁵ el-Müdevvene'nin rivayet ve re'yi ictimâ eden bir fıkıh eseri olduğu hakkında fazla bilgi için bkz. Ali Hakan Çavuşoğlu, "el-Müdevvenetü'l-Kübrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/469-472.

⁵⁶ Maliki fakih hakkında benzer değerlendirmeler için bkz. Ali Hakan Çavuşoğlu, "Sahnûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/ 537.

2.2. Ehl-i Hadis ve Ehl-i Re'y Ayrımına Sosyal Şartların ve Coğrafi Konumun Etkisi

Fıkıh tarihi araştırmacılarından bazıları, fıkıh ekollerinin oluşumunda coğrafi ve sosyal faktörlerin de önemli bir rol oynadığını düşünmektedir. Bu araştırmacıların bir kısmı, Irak'ın tarih boyunca olaylar ve fitnelerle sarsılmış bir bölge olmasının, Hicaz bölgesinin ise daha istikrarlı ve sakin bir ortama sahip olmasının, bu iki bölgedeki fıkıh ekollerinin düşünce yapısının şekillenmesinde etkili olduğunu ileri sürmektedir. Bu bölgelerdeki siyasi, sosyal, kültürel ve coğrafi koşulların bu iki ekolün oluşmasında dolaylı olarak etkisi olduğu düşünülebilir; ancak bu şartların doğrudan ve tek başına bir etkisi olduğunu kabul etmek yanlış ve yanıltıcı olabilir. Zira Ahmed b. Hanbel, Evzâî gibi bazı ehl-i hadis mensubu bilginler re'y ekolünün merkezi olarak görülen Irak bölgesinde yaşamışlar ve aynı şekilde ehl-i re'y arasında sayılan ve "re'ycilik", sıfatı haline gelen Rebîa ise hadis ehlinin yoğun bulunduğu Medine'de yetişmiş ve orada hayatını sürdürmüştür. Dolayısıyla, coğrafi, kültürel vb. şartlardan bağımsız olarak, her iki bölgede de hem ehl-i hadis hem de ehl-i re'y geleneği oluşmuş olup bu fıkhi geleneklerin temsilcileri de yetişmiştir. Ayrıca, İmam Mâlik'in bazı araştırmacılar tarafından ehl-i re'yden sayılması da bu düşüncüyü doğrulamaktadır. Zira Mâlik b. Enes hem re'yi hem de hadisi bir araya getiren bir yaklaşımı benimsemiş ve bu yönüyle de fıkıh ilminde sadece ehl-i re'y veya ehl-i hadis kategorisine indirgenemeyecek bir konuma sahip görülmüştür. Bu durum, fıkıh ekollerinin sadece coğrafi, siyasi, sosyal vb. faktörlere bağlı olarak değil, belki bu faktörlerden de daha etkin olarak kurucularının bireysel fıkhi yaklaşımlarına ve içtihat metotlarına göre şekillendiğini gösteren bulgular vardır.

2.3. Ehl-i Hadis ve Ehl-i Re'y Ayrımında Nass-İctihat Karşılaşması

Ehl-i hadis mensupları tarafından sıkça dile getirilen 'nasla birlikte içtihat yoktur' ilkesi, her ne kadar kimin tarafından ilk defa ortaya atıldığı kesin olarak bilinmese de usûlî düşünceye etkisi bakımından oldukça belirleyici olmuştur. Bu ilkeye yüklenen anlam ve bu ilkenin içtihat süreci içerisindeki yeri, fakihlerin ehl-i hadis ve ehl-i re'y şeklindeki metodolojik tasnifine doğrudan etki etmiş; nass merkezli yaklaşım ile akıl ve re'y merkezli yaklaşım arasındaki ayrımın belirginleşmesine katkı sağlamıştır. Bu ilkenin zahir anlamından hareketle fakihlerin bu ayrıma tabi tutulmasının çok yerinde olmadığını ve yanıltıcı olabileceğini düşünmekteyiz. Çünkü, bu ilkenin zımında içtihadı belirli zaman ile kayıtlama ve içtihat kapısını kapatma düşüncesi yatmaktadır. Oysaki; Mecelle'de de genel kurallar içerisinde yer verilen sözün doğru şekli şöyle olmalıdır: "Mevrid-i nassda içtihadı mesağ yoktur/Meseleye ilişkin şerî hüküm bildiren sarîh nass var ise içtihat edilmez"⁵⁷ Bu kural doğru anlamıyla, sarîh ve özel nassın bulunduğu bir meselede başka bir delile başvurulmaması gerektiğini düzenlemektedir. Ancak yine de şerî bir meseleye ilişkin nassın olması durumunda bile nassın sübutu, kaynağına olan güvenilirliği ve delaletinin neliğini değerlendirip tespit etmek için içtihadı başvurulabilir. Bu tür içtihatlar, hükme delaleti açık olmayan nasslar veya âhâd haberler üzerinde olabilir. Özellikle âhâd haberler, sübut ve delalet açısından zan ihtiva ettiği için içtihadı ihtiyaç duyar. Nassın içtihadı ihtiyacı, içtihadın nassa ihtiyacından daha fazla ve

⁵⁷ Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle* (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1990), 20.

daha önemlidir. Çünkü nass, hükme medar olması ve hükmün belirlenmesi için içtihadı ihtiyaç duyar ve bu içtihad, teklif devam ettiği sürece sona ermez. Bu, Mâlikî ve Hanefî mezhebi fakihlerinin âhâd haberlerin delaletinin tespitinde benimsedikleri bir yaklaşım olarak da bilinmektedir.⁵⁸

3. İctihat Yöntem Farklılığının Ehl-i Re'y ve Ehl-i Hadis Ayrımına Etkisi

Mezhep kurucu imamların şer'î hükme ulaşmada takip ettikleri içtihat yönteminin onların ehl-i hadis veya ehl-i re'y sayılmalarında önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Mezhep kurucularını bu açıdan değerlendirdiğimizde şunları söyleyebiliriz: Ashâb-ı hadis, genel anlamda dini metinleri anlamada rivayet ve geleneğe büyük önem verir. Bu grup, şer'î bir mesele ile ilgili Kur'ân'da nass olduğunda, başka bir delil arayışına girmeden bu nassın delaleti üzere hareket ederler. Kur'ân'da sarîh bir delil bulunmadığında ise Hz. Peygamberin sünnetinde konuya ilişkin rivayetin olup olmadığı arayışına girerler. Konuya ilişkin bir rivayet mevcutsa, sahâbenin sözüne ve müçtehidlerin içtihadına başvuramazlar. Ancak, fakihlerin meseleyle alakalı icmâi varsa, bu icmâyı esas alırlar. Bütün bu süreçte, karşılaştıkları meseleler hakkında sıralanan delillerde bir hüküm yoksa kendi görüşlerini ifade etmekten kaçınırlar. Bu bağlamda, genel itibariyle ehl-i hadis kabul edilen İmam Şafîî ve Ahmed b. Hanbel'in meselelerin hükmünü tespitinde takip ettikleri delil sıralaması şöyledir. İmam Şafîî meselenin hükmünü belirlemede sırasıyla Kitap, sünnet, icmâ, muhalefet edilmeyen ile edilen sahâbe sözü⁵⁹ ve kıyas yer alır.⁶⁰ Ahmed b. Hanbel'in delil sıralaması ise; Kur'ân ve sünnet nassı, muhalefet edilmeyen ile edilen sahâbe sözü, mürsel ve zayıf hadis ile kıyas şeklindedir.⁶¹ İmam Şafîî ve Ahmed b. Hanbel, her ne kadar içtihatlarında re'y ekolünün bir metodu olan kıyasa yer verseler de bu metoda sadece zorunlu durumlarda başvururlar.⁶²

Diğer taraftan, İmam Mâlik'in usûl ve fıkıh anlayışı göz önüne alınıp ehl-i hadis'in genel özellikleri açısından değerlendirildiğinde şunları söyleyebiliriz: İmam Mâlik

⁵⁸ Söz konusu kuralın ne ifade ettiği ve örnekler hakkında fazla bilgi için bkz. Mustafa Yıldırım, *Mecelle'nin Külli Kâideleri* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2009), 58-61.

⁵⁹ Fahreddin er-Râzî, İmam Şafîî'nin sahâbînin görüşünü taklit etme meselesinde farklı görüşler beyan ettiğini belirtir. Ona göre, Şafîî eski görüşünde, bir sahâbî bir görüş serdede, bu görüş yaygınlık kazanır ve ona muhalif bir söz nakledilmezse, bu durumda sahâbînin görüşünün taklit edilebileceğini söylemiştir. Bir başka yerde ise, bu görüşün yayılmasına gerek olmaksızın sahâbînin taklit edilebileceğini ifade etmiştir. Ancak yeni (müteahhir) görüşünde, "Nasıl ki, bir âlim başka bir âlimi mutlak olarak taklit edemezse, bir sahâbî de aynı şekilde taklit edilemez" demiştir. Râzî, bu son görüşün tercih edilmesi gereken doğru yaklaşım olduğunu belirtir. Bkz. Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî er-Râzî ve Tâhâ Câbir Feyyâz el-Ulvânî el-Ulvânî, *el-Maḥṣûl fî 'ilmi 'uṣûli'l-fıkh* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 6/132-134.

⁶⁰ İmam Şafîî'nin şer'î hükme ulaşmada esas aldığı deliller, bunların sıralaması vb. hususlara ilişkin daha fazla bilgi için bkz. Menderes Gürkan, *İslâm Hukuku Metodolojisinin Oluşumu ve Şafîî'nin Yeri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 240-244.

⁶¹ Benzer değerlendirmeler ve ilk dönem Hanbelî fıkıh usulü eserlerinden hareketle Ahmed b. Hanbel'in delil sıralaması hakkında daha fazla bilgi için bkz. Menderes Gürkan, "Hanbelî Fıkıh Usulünün Doğuşu ve Gelişimi-I", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/9 (2000), 464-473.

⁶² İmam Şafîî ve Ahmed b. Hanbel'in delil anlayışı ve delil sıralaması hakkında fazla bilgi için bkz. el-Kattân, *Târîhü't-teşrîi'l-İslâmî*, 371, 385-391.

icthahatlarında her zaman nasların zahirine göre hüküm vermemiştir. Hadisin senedi İmam Mâlik için birinci öncelik olmamış ve fıkıh anlayışında da fazlaca rivayet kullanımını hoş görmemiştir. Ayrıca, bir meseleye ilişkin hadis Medine amelinin aksini söylüyorsa "amel böyle değil" diyerek Medine halkının amelinden yana tavır sergilemiştir. Hatta bazı hadisleri senedinde yer alan raviler bakımından güvenilir bulup rivayet ettiği halde hadis metnine yönelik değerlendirmesine bağlı olarak bu hadisleri amelî ahkâmda esas almamıştır. İmam Malik, sahih hadislerle yer verilen ve fıkıh sistematığına göre kaleme aldığı *el-Muvatta*⁶³’ı fıkıh bablarına ayırmış, rivayetlerin ezberlenmesi ve nakledilmesinden çok anlaşılmasına önem vermiştir. İmam Mâlik, Hanefiler gibi bir haberle amel etmek için senedin güvenilir kişilerden oluşmasının dışında bir başka kriter olarak Medine ehlinin uygulamasını da esas almıştır.⁶⁴ Nitekim İmam Mâlik, bizzat kendisinin rivayet edip *el-Muvatta* adlı kitabında yer verdiği “Alıcı ve satıcı birbirlerinden ayrılmadıkları sürece muhayyerdır (vazgeçme hakkına sahiptir).” şeklindeki haberle amel etmemiş ve bunu şöyle açıklamıştır: “Muhayyerliğin bildiğimiz makul bir süresi yoktur; ayrıca Medine’deki uygulama da bu yönde değildir.”⁶⁵ Görüldüğü gibi bazı muhaddisler tarafından sonradan *altın silsile* olarak nitelendirilen bir yolla gelmiş olmasına ve dahası hadisi bizzat kendisi rivayet etmiş olmasına rağmen İmam Mâlik’in bu hadisle amel etmemesi, bir haberle amel etmek için senet dışında başka kriterlerin bulunduğunu açıkça göstermektedir.⁶⁶

İmam Mâlik’in re’y ekolüne yakın durduğunu gösteren olgulardan birisi de; bir meseleye ilişkin haber ve eser⁶⁷ varken kıyasa müracaat edip kıyas metodunu kullanmasıdır.⁶⁸

⁶³ el-Muvatta’nın telif süreci, mahiyeti, önemi, Maliki mezhebindeki yeri ve üzerine yapılan çalışmalar hakkında fazla bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, “el-Muvatta”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/ 414-417.

⁶⁴ İmam Mâlik’in hadis ile amel etme kıstası için Medine ehli ameliyle örtüşmesi hususunda bkz. Muhammed el-Hudârî, *İslâm Hukuku Tarihi*, çev. Haydar Hatipoğlu (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1974), 201-202.

⁶⁵ Meclis muhayyerliği ile ilgili hadis ve bu hadise ilişkin İmam Malik’in kısa-öz değerlendirmesi hakkında bkz. Malik b. Enes, *el-Muvatta*’, thk. Abdürrezzak Mehdî (Kahire: Dârü’l-Fecr, 2014), “Kitâbü’l-Büyû”, 38 (572) Ayrıca bkz. H. Yunus Apaydın, “Muhayyerlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/ 30.

⁶⁶ H. Yunus Apaydın, *Fıkıhın Kaynakları (Nass ve İctihat)* (Ankara: Ay Yayınları, t.y.), 46; Mâlik b. Enes el-Asbahî, *el-Muvatta*’ (Abu Dabi: Müessesetü Zâyid b. Sultân âl-i Nehyân li’l-A’mâlî’l-Hayriyye ve’l-İnsâniyye, 2004), “Kitâbü’l-Büyû”, (573).

⁶⁷ Eser, hadis ilminde 'haber' kavramıyla eş anlamda kullanılan bir kavramdır. Bu bağlamda, “me’sûr hadis” ifadesi nesiller boyu nakledilerek gelen haber anlamında kullanılmaktadır. Genel anlamda eser; Hz. Peygamberin sünnetini ifade ettiği gibi sahâbî ve tâbiî neslinin haberlerini de ifade de kullanılır. Fazla bilgi için bkz. Said Abdurrahman Musa el-Gazefî, “Eser”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/372.

⁶⁸ Hanefi usulcüsü Ebu Zeyd ed-Debûsî (ö. 430/1039) “Te’sîsün-nazar” adlı hilaf eserinde Ebu Hanife ve İmâmeyn ile İmam Mâlik’in bu husustaki yaklaşımını şu şekilde kurallaştırmıştır: “Üç bilginimize göre genel prensip, Hz. Peygamber’den (s.a.v.) tek kişiler aracılığı ile rivayet edilen haberin, sahih kıyasa tercih edileceğidir. İmam Mâlik’e göre ise, sahih kıyas, haber-i âhâda takdim edilir.” Debûsî bu ilkeye 17 meseleyi örnek olarak verir ve her bir meselede de İmam Mâlik’in ahad haber ile amel etmeyip sahih kıyas ile amel ettiğini belirtir. İlgili meseleler için bkz. Ebu Zeyd ed-Debûsî, *Mukayeseli İslâm Hukuk Düşüncesinin Temellendirilmesi*, 181-185.

Şöyle ki; bazen bir meselenin hükmünü belirlemede âhâd haber ile kıyas arasında teâruz olabilir. Mâlikîler, kıyas kavramını şer'î delillerin tamamından elde edilen küllî kaide ve genel hüküm olarak değerlendirdiklerinden, Hanefî mezhebinde olduğu gibi bu iki delil yani, kıyas ile âhâd haber arasında bir teâruz meydana gelmesi durumunda —Bâkılânî(ö. 403/1013)⁶⁹ ve Bâcî (ö. 474/1081)⁷⁰ gibi bazı önemli Mâlikî usûlcülerin aksine —Mâlikî fakihlerinin çoğunluğu kıyasın tercih edilmesi gerektiği kanaatindedir. Bu yaklaşım, Mâlikî fıkının mezhep olarak teşekkül sürecinin bir sonucudur. Nitekim bazı Mâlikî fakihler, mezhebin doğrudan âhâd hadislerden hüküm çıkarmaya mesafeli durması sebebiyle, Mâlikîleri ehl-i re'y içerisinde değerlendirmiştir.⁷¹ İmam Mâlik'in hadis kabul şartlarında ise senedin ittisali veya inkıtâ gibi bir kriter yoktur. O mürsel ve maktu' rivayetleri de *Muvatta'*ına almıştır.⁷² İmam Mâlik, hüküm istinbatında başlıca delil olarak; Kitap, sünnet ve İcma dışında kıyas başta olmak üzere istihsan ve istislah, örf ve Medine ehlinin ameline müracaat etmiştir.⁷³ Halbuki, ehl-i hadisin belirgin temsilcilerine bakılınca durum farklıdır. İmam Şâfiî, kıyas dışında hüküm istinbat yöntemlerine uzak durmuştur. Ahmed b. Hanbel de icma'ın vukûunu imkânsız kabul etmektedir. İmam Mâlik, ehl-i hadisin temel fârik özelliklerinden birçoğuna uymazken, bunlardan sadece farazî meseleler hakkında fazlaca hüküm vermekten kaçınması ve Hicazlı olması konusunda ehl-i hadisin özelliklerine uyduğu söylenebilir.⁷⁴

İmam Mâlik'in ve ehl-i hadisin içtihat yöntemleri arasındaki farklılıkları anlamak için, İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'nin içtihat yöntemlerini dikkatli bir şekilde incelemek gerekmektedir. İmam Mâlik, içtihatta bulunurken iki temel maksadı gerçekleştirmeye çalışır. Birincisi; şeriatın maksatlarını gerçekleştirmek, ikincisi ise Medine halkının fıkhi ve fikri düşünce yapısı ile yargılama şartları arasındaki dengeyi kurarak fikhî istikrarı korumaktır. Bu ilkeleri gerçekleştirmek için Medine halkının uygulamalarını dikkate alıp benimsemek ve maslahat ile seddü'z-zerâi' prensiplerini kullanmak önem arz etmektedir. Dolayısıyla, İmam Mâlik, benzer meselelerde tek bir kaynağa bağlı kalmaz; aksine, her bir meseleyi ayrı ayrı değerlendirerek birden fazla kaynağa başvurur. Bu nedenle, çoğu zaman amelin desteklediği, sahâbe sözlerine uygun olan, şeriatın genel prensipleriyle uyumlu olan veya birkaç yolla sabit olan munkatî' (zinciri kopuk) bir hadisle de amel etmektedir. Bazen de muttasıl (kesintisiz) senetle gelen bir hadisi rivayet edip, kendi içtihat yöntemine uygun olmaması olgusundan hareketle onunla amel etmemektedir. Bu yaklaşım, İmam Şâfiî'nin içtihat yöntemiyle belirgin bir şekilde tezat oluşturmaktadır. İmam Şâfiî, haberin sahih olması şartıyla, başka bir kaynağa

⁶⁹ Ebû Bekr Muhammed b. eţ-Ṭayyib el-Bâkılânî, *et-Takrîb ve'l-irşâd es-sağîr*, thk. Abdulhamîd b. 'Alî Ebû Zenîd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1998), 3/196.

⁷⁰ Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tüçibî el-Bâcî, *el-İşârât fî usûli'l-fıkh* (Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1424), 34.

⁷¹ Konuyla alakalı fazla bilgi için bkz. Eyyüp Said Kaya, "Mâlikî Mezhebi", 27/521-525.

⁷² İrfan Zengin, *İmam Malik'in Medîne Ameli Gereği Uygulamadığı Rivayetlerin Değerlendirilmesi* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 167.

⁷³ İmam Malik'in şer'î hükme ulaşmada kullandığı deliller ve bu delillerin değerlendirmesi hakkında geniş bilgi için bkz. Menderes Gürkan, *İslâm Hukuku Metodolojisinin Oluşumu ve Şafii'nin Yeri*, 202-227; Menderes Gürkan, *Fıkıh Usûlünde Şer'î Hüküm Kavramı* (Ankara: Bizim Büro, 2017), 114-116.

⁷⁴ Zengin, *İmam Malik'in Medîne Ameli Gereği Uygulamadığı Rivayetlerin Değerlendirilmesi*, 167.

başvurmadan doğrudan hadis ile amel edilmesini önlemektedir. Bu meyanda, İmam Malik'in Medine ehli amelinin belirli şartlar dâhilinde habere öncelemesi kendisini, hocası olsa da İmam Şâfiî'nin tenkitlerine maruz kalmaktan kurtaramamıştır. İmam Şâfiî, İmam Malik'e yönelik sırf bu husustaki eleştirilerini ifade etmek üzere " *İhtilâfû Mâlik ve's-Şâfi* " ⁷⁵ adlı risalesini kaleme almıştır. ⁷⁶ Bu ve benzeri sebeplere bağlı olarak, İmam Şâfiî, İmam Mâlik'i sert bir şekilde eleştirmekten geri durmamıştır. ⁷⁷

İmam Mâlik'in sahâbe döneminden beri gelen re'y geleneğini devam ettirmesi bu geleneğin sağlam bir zemine oturduğunu göstermektedir. Gerçek şu ki; İmam Mâlik ve onun ardından gelen Mâlikî fıkıh âlimleri, şer'î hükmü belirlemede naslara müracaatın yanı sıra re'y ve içtihadı asla göz ardı etmemiş, gerektiğinde re'y ve içtihadı esas alarak hüküm vermişlerdir. Benzer şekilde, Ebû Hanîfe ve öğrencileri başta olmak üzere Hanefi fıkıh âlimleri de bir nass bulunduğu bu nass nesh veya tevil edilmediği, senedinin doğruluğunda bir sorun olmadığı veya genel bir kurala aykırı olmadığı sürece hüküm verirken bu naslara dayanmış ve hadisleri kullanmışlardır. İbn Abdülber, Kûfelilerin yanı sıra hicri I. ve II. asırlarda Medine, Basra, Mekke, Yemen, Dimaşk, Bağdat gibi ilim merkezlerinin hemen hemen bütün önde gelen fakihlerini ve âlimlerini, nass bulamadıkları zaman re'y ve icma ile fetva veren ve kıyas yapan kişiler olarak tanımlamaktadır. Bu grup içinde Medineli yedi fakih (fukahâ-yi seb'a) olarak anılanlar da bulunmaktadır. Bu fakihler arasında Şa'bî (ö. 104/722), Mesrûk, (ö. 63/683 [?]) Şüre'yh b. Hâris (ö. 80/699 [?]), Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797), Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713 [?]), Zührî (ö. 124/742) ve İmam Mâlik de yer almaktadır. ⁷⁸ Dolayısıyla Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'e yöneltilen eleştiriler genelde re'yi kullanmalarından dolayı değil hadisi terk etmeleri iddiasından kaynaklanmaktadır. Hâlbuki her iki imamın bir meselede hadis ile amel etmemesinin kendilerince makul gerekçeleri olup, bu gerekçeler de usûl anlayışlarında bir kural niteliği kazanmıştır. Yukarıda geçen Evzâî'nin, "Biz Ebû Hanîfe'yi re'yi kullandığı için kınamıyoruz, hepimiz re'iden istifade etmekteyiz. Bizim onu kınamamız hadise muhalefeti yüzündendir" ⁷⁹ sözü de bunu doğrulamaktadır.

İmam Mâlik'in re'yci sayılması, Hanefilerin içtihat geleneğini destekler ve güçlendirir. Ayrıca, ehl-i hadis mensupları tarafından Hanefilere yöneltilen aşırı eleştirilerin de azalmasına katkı sağlar. Fıkıh tarihine bakıldığında Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî Medine ehline yönelik kitap niteliğinde eleştiri yazsa da Şâfiîler ve Hanbelîler gibi Mâlikîlerin Hanefileri eleştirmedikleri görülmektedir. Yukarıda zikredildiği üzere İbn Abdülber'in aktardığı İmam Mâlik'in Ebû Hanîfe ile ilgili ithamları Mâlikî fıkıhçıları değil sadece ehl-i hadis rivayet ettiği

⁷⁵ Risale için bkz. Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, nşr. Muhammed Zuhri en-Neccar (Kahire: y.y., 1961), 7/191-271.

⁷⁶ Mezku'r risalenin yazım sebebi ve mahiyeti hakkında fazla bilgi için bkz. Bilal Aybakan, "Şâfiî", 38: 225, 230; Menderes Gürkan, *İslâm Hukuku Metodolojisinin Oluşumu ve Şâfiî'nin Yeri*, 234.

⁷⁷ Lamîn en-Nâcî, "Mâ beyne el-İmam Mâlik ve eş-Şâfiî 'Dirâsetun fî Mevkifi't-Tilmîzi mine's-şeyh ve fî Ehemmi'l-Furûki'l-Usûliyyeti beynehumâ'" *Mecelletu dâru'l-hadisi'l-hasniyyeti* 3 (2005) 187.

⁷⁸ İbn Abdülber, *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fazlihi*, 2/61-62. Kılıçer, "Ehl-i Re'y", 10/520-24.

⁷⁹ İbn Kuteybe, *Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs*, 103.

ifade bu kanaati destekler. Dolayısıyla fıkıh metodolojisi bakımından üç mezhep arasında Hanefilere en çok yakın olan Mâlikî mezhebidir. Bu nedenle İbn Mecd⁸⁰, *Te'sîsü'n-nezâir*'de "Eğer ashabımızın kitaplarında bir hüküm bulunmazsa, İmam Mâlik'in mezhebine dönülür; çünkü o, Hanefî mezhebine en yakın mezheptir." şeklinde bir açıklama olduğunu iddia etmiştir. İbn Âbidîn (ö. 1252/1836), *Reddû'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr* adlı eserinde bu ifadeyi aktarırken, İbn Mecd'in naklettiği görüşün meşhur olmadığını ve bu görüşü ondan başka zikreden bir kimseye rastlamadığını belirtir. Bununla birlikte, bazı Hanefî kaynaklarında yer alan bilgilere göre, kimi Hanefî âlimlerin zaruret durumlarında İmam Mâlik'in görüşlerine meylettikleri ifade edilmiştir,⁸¹ şeklinde bir yorum da bulunmaktadır. Bunun sebebi, her iki mezhep imamının da fıkıh metodolojisinde re'ye yer vermeleri ve re'y içtihadı altında yer alan müşterek delilleri benimsemeleri olabilir. Mesela; bu bağlamda, İbn Rüşd ve İbn Teymiyye, Kûfe'deki umûmu'l-belvâ ilkesinin Medine ameline benzediğini ifade etmektedir.⁸² Kevserî (1879-1952) ve Hindistanlı Haydar Hasan Han Tûkî'nin (1864-1942) açıklamaları da Iraklıların (*amel-i mütevâres*) uygulamalarının Medine ehli ameline benzer olduğunu ve hadislerin sıhhatini belirlemede önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, İmam Mâlik ve Ebû Hanîfe'nin bazı hadisleri reddetme yöntemleri arasındaki benzerlikler, Kûfe'deki uygulamalarda amelin rolünün inkâr edilemez bir gerçeklik olduğunu doğrulamaktadır.⁸³ Tûkî'ye göre Irak âlimleri şöyle bir kural koymuştur: "Bir râviden gelen bir hadisin varlığı sabit olsa da, eğer uygulama buna aykırıysa, esas alınan hadis değil ameldir." Benzer şekilde her zaman, İmam Mâlik de hadislerde ihtilaf bulunduğunda Medine halkının uygulamalarını esas alırdı.⁸⁴

Sonuç ve Değerlendirme

İslam hukuk tarihinde hicri 2. ve 3. asırda kuruluşlarını tamamlayan fıkıh mezheplerinin belirli kriterlerden hareketle "ehl-i hadis veya ehl-i re'y" yahut "Hicaz ekolü

⁸⁰ İbn Âbidîn'in "Reddû'l-Muhtâr"da ismini verdiği İbn Mecd'in hayatı hakkında herhangi bir bilgiye maalesef ulaşamadık. Dolayısıyla onun "Te'sîsü'n-nezâir" adıyla bir eserinin olup olmadığı konusunda da İbn Âbidîn'in ifadesi dışında net bir şey söylemekten uzağız. Şayet bir karışıklık eseri olarak adı geçen eser Debûsî'nin Te'sîsü'n-nazar'ı ise bu eserin altıncı bölümünde yer verilen Ebu Hanife ve İmâmeyn ile İmam Mâlik arasında usûlden kaynaklanan 17 meselede ise böyle bir hususa temas edilmemektedir. İlgili meseleler hakkında bkz. Ebu Zeyd ed-Debûsî, *Mukayeseli İslam Hukuk Düşüncesinin Temellendirilmesi*, 181-185.

⁸¹ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn-i Âbidîn, *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar* (Beyrut: Darü'l-fikr, 1412), 2/203-411.

⁸² Bu tesbite yönelik açıklama ve örnekler için bkz. Nasi Aslan, "Hanefîlerin Umûmü'l-Belvâ ve Mâlikîlerin Amel-i Ehl-i Medîne İlkesi Bağlamında Haber-i Vâhid'in Değeri Üzerine", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (Temmuz-Aralık 2004), 19-31.

⁸³ Kevserî ve Hindistanlı İslam âlimi Haydar Hasan Han'ın konuyla ilgili değerlendirmeleri hakkında bkz. Halit Özkan, *Hicri İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 49-86; Zengin, *İmam Malik'in Medîne Ameli Gereği Uygulamadığı Rivayetlerin Değerlendirilmesi*, 57; Haydar Hasan Han Tûkî, "Hadiste Bir Kriter Olarak Uygulamanın Değeri: Amel-i Mütevâres Kavramı", çev. Mehmet Özşenel, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2001), 419-24.

⁸⁴ Tûkî, "Hadiste Bir Kriter Olarak Uygulamanın Değeri: Amel-i Mütevâres Kavramı", 421.

veya Irak ekolü" şeklinde tavsif edildiği bilinmektedir. Kurucusu İmam Mâlik olan Hicaz merkezli Mâlikî mezhebi de bu tasnife konu olmuş ancak İmam Mâlik'in yapılan bu meşhur tasnifte nerede yer aldığı hususunda dünden bugüne farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Biz, bu farklı değerlendirmelerden hareketle İmam Mâlik'in hadis ekolüne mi? yoksa Irak merkezli re'y ekolüne mi? yahut her iki ekolün özelliklerini birlikte taşıyan bir yapıya mı mensup olduğu yani memzûc/karma bir ekol mü olduğu hususu üzerine yaptığımız çalışmada ulaştığımız sonuçları özetle maddeler halinde şu şekilde verebiliriz.

1. Bir ilim dalına ait kavramların oluşması ve sübut bulması zamana ihtiyaç duyar. Bu nedenle kavramların tarifi, mahiyetlerinin ve çerçevelerinin belirlenerek kabul görmesi belirli bir süreç gerektirir. Bu bağlamda fıkıh tarihinde, fıkıh ekollerinin ehl-i hadis ve ehl-i re'y olarak adlandırılması, bu adlandırmanın bir kavram niteliği kazanması ve kavramın mahiyetinin belirgin hale gelmesi de hazır veri değil nazari olup belirli bir zamana ve sürece ihtiyaç duymaktadır.

2. Hicri I. yüzyıl Hicaz ve Irak bölgelerinde ehl-i hadis ve ehl-i re'y kavramı kullanımının çok belirgin ve sistematik bir şekil aldığı söylemek doğru olmaz. Hicri II. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise, "ehl-i hadis" ve "ehl-i re'y" kavramlarının özellikle Irak ve Hicaz yani, Mekke ve Medine merkezli âlimlerin içtihat metotlarının değerlendirilmesine yönelik bir isimlendirme olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Buna bağlı olarak, "ehl-i hadis ve ehl-i re'y" fıkıh ekollerinin oluşumunda sadece coğrafi ve sosyal şartlar etkin değildir. Belki bu şartlardan da önemli olan; kurucu imamların naslara yaklaşımı, hüküm istinbatında nasların yeri ve naslar ile amel etme hususunda esas aldıkları metot farklılığı, hükmün istinbatında aklın nicelik ve nitelik etkisi, hükmün belirlenmesinde etkin olan deliller ve bu delillerin sıralaması, fakihlerin entelektüel eğilimleri vb. faktörlerin birinci derecede önemli rol oynadığı söylenebilir.

3. Ayrıca "ehl-i hadis ve ehl-i re'y" şeklindeki bu ikili ayrım, tarihsel süreçte zaman zaman olumsuz çağrışımlar da barındırdığından, mezhep kurucu imamlarının söz konusu tasniflere yerleştirilmesi farklı yaklaşımları ve değerlendirme biçimlerini beraberinde getirmiştir. Bu anlamda her iki tarafın fakihleri kendi metodik yaklaşımlarının doğru, haklı ve sağlıklı olduğunu ve diğer tarafın ise bu sıfatlardan uzak olduğu düşüncesini taşır olmuşlardır. Buna bağlı olarak da bu tasnif ve tasnifte yer alan fakihler karşılıklı olarak haklı veya haksız tenkitlere maruz kalmaktan da uzak kalamamışlardır.

4. Konuya ilişkin bazı değerlendirmelere göre, naslardan doğrudan hüküm çıkarmaya yönelik faaliyetleri baskın olan fakihler –ki bu tanıma Ebû Hanîfe, Mâlik ve Şâfi'î gibi isimler girmektedir– genelde "re'ycî" olarak, hadis rivayetine ağırlık veren âlimler ise –örneğin Ahmed b. Hanbel– "hadisçi" olarak görülmüştür.

5. Tıpkı Leys b. Sa'd ve İmam Şâfi'î hakkında olduğu gibi, İmam Mâlik'in *ehl-i hadis* ve *ehl-i re'y* ekollerinden hangisine mensup olduğu hususunda da kaynaklarda farklı görüşler yer almaktadır. Yapılan bu sınıflandırmalarda Şehristânî, İbn Kayyim, İbn Haldûn gibi

isimlerin yanı sıra çoğunluğu Hicazlı ve *ehl-i hadis* geleneğine mensup birçok âlim, İmam Mâlik'i bu ekole nispet etmişlerdir. Buna karşılık, onun hocası Ebü'l-Esved Muhammed b. Abdurrahman, İbn Kuteybe, İbnü'n-Nedîm ve bazı *ehl-i re'y* taraftarları ise İmam Mâlik'i daha çok re'yci eğilimleri olan bir fakih olarak değerlendirmişlerdir. Öte yandan İbn Rüşd el-Cedd ve Kâdî İyâz gibi bazı Maliki müellifler ise onu her iki ekolün özelliklerini birleştiren, her iki yönü mezceden bir müctehid olarak görmüşlerdir.

6. Gerek klasik dönemde gerekse günümüzde mezhep imamları ve fikhî ekoller üzerine yapılan ilmî araştırmalarda, İmam Mâlik'in *ehl-i hadis* ekolüne mensup kabul edilmesi yaygın bir kanaat hâlini almışsa da bilakis onun yalnızca *ehl-i re'y* ekolüne mensup olduğu yahut her iki ekolün temel usûlî ilkelerini mezceden bir fıkıh anlayışına sahip bulunduğu yönündeki değerlendirme, ilmî çevrelerde daha güçlü bir kabul görmektedir. Bu yaklaşımın bir uzantısı olarak, İmam Mâlik'in "re'ye mutedil olanlar (mu'tedilü'r-re'y)" arasında zikredilmesi de söz konusu değerlendirmeyi teyit eden bir delil mahiyetindedir.

7. Kanaatimizce, İmam Mâlik'in hangi ekole mensup sayılması gerektiği konusundaki bu görüş ayrılığı, fakihlerin *ehl-i hadis* ve *ehl-i re'y* şeklinde tasnif edilmesinde yeknesak, objektif ve ilmî açıdan tutarlı kriterlerin bulunmayışından kaynaklanmaktadır. Bazen de kimi fakihlerin iki ekolün fârik özelliklerini birlikte temsil etmesi buna sebep olmaktadır.

8. İmam Mâlik'in fıkıhta takip ettiği yöntem, hüküm istinbatında yer verdiği deliller ana hatlarıyla göz önüne alındığında, onun *ehl-i hadis*'e değil de *ehl-i re'ye* daha yakın durduğunu göstermektedir. İmam Mâlik'in Hicazlı olması, farazî meselelerde hüküm vermekten kaçınması gibi özellikleri, kimi araştırmacılar tarafından onun *ehl-i hadis* geleneğine mensup olduğunun bir delili olarak görülmüştür. Genel itibariyle *ehl-i hadis* ekolü hüküm istinbatında hadislere büyük bir yer vermiş re'y ve kıyas gibi yöntemleri ise minimum düzeyde tutmuştur. Halbuki; İmam Mâlik'in Medine ehli amelini âhâd haberlere öncelemesi, istihsan, istislah, örf, sedd-i zerâyî, re'y ve kıyas gibi yöntemleri önemli ölçüde kullanması, onu *ehl-i re'y* ekolüne de yaklaştırmaktadır. Bu itibarla, İmam Mâlik'in fıkıh metodolojisi, *ehl-i hadis* ve *ehl-i re'y* ekollerinin benzeşen özelliklerini içeren bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sebeple, İmam Mâlik'in kesin olarak *ehl-i hadis* veya *ehl-i re'y* ekollerinden birine mensup olduğunu söylemek yerine, onun fıkhi bilgi oluşturmada hem hadisçi hem de re'yci yönleri sahip olduğunu ve bu itibarla, "memzûc ekol"ü temsil ettiğinin ifade edilmesi daha doğru olacaktır.

Kaynakça

Abdülmuttalib, Rifat Fevzî. *İbn Ebî Hâtim ve eseruhu fî ulûmi'l-hadis*. Kahire: Mektebetü'l-hancî, 1. Basım, y.t.y.

Apaydın, H. Yunus. *Fıkıhın Kaynakları (Nass ve İçtihat)*. Ankara: Ay Yayınları, 2. Basım, 2018.

- Apaydın, H. Yunus. "Muhayyerlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/25-30. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Asbahî, Mâlik b. Enes. *el-Muvatta'*. Abu Dabi: Müessesetü Zâhid b. Sultân âl-i Nehyân li'l-A'mâlî'l-Hayriyye ve'l-İnsâniyye, 1. Basım, 2004.
- Aslan, Nasi. "Hanefîlerin Umûmü'l-Belvâ ve Mâlikîlerin Amel-i Ehl-i Medîne İlkesi Bağlamında Haber-i Vâhid'in Değeri Üzerine". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/2 (Temmuz-Aralık 2004). 19-32.
- Aybakan, Bilal. "Şâfiî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/223-233. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tüçibî. *el-İşârât fî usûli'l-fıkh*. Bayrût: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1. Basım, 2003.
- Bâkullânî, Ebû Bekr Muhammed b. *et-Takrîb ve'l-İrşâd es-Sağîr*. 3 cilt. Bayrût: Müessesetü'r-risâle, 2. Basım, 1998.
- Bakkal, Ali. *İslâm Fıkıh Mezhepleri*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 1. Basım, 2007.
- Bardakoğlu, Ali. "İbn Rüşd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/254-57. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Berki, Ali Himmet, ed. *Açıklamalı Mecelle*. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1. Basım, 1990.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan. "Sahnûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/534-538. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan. "el-Müdevvenetü'l-Kübrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/469-472. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Dağcı, Şamil. "Kıyas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/ 488-494. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Debûsî Ebû Zeyd Ubeydullâh (Abdullâh) b. Ömer b. Îsâ. *Mukayeseli İslam Hukuk Düşüncesinin Temellendirilmesi*, Ankara: Ankara okulu yayımları, 1. Basım, 2002.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Mesâ'ilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. Mısır: Mektebe İbn Teymiyye, 1. Basım, 1999.
- Ebû Zehra, Muhammed. *el-İmâm Mâlik: Hayâtühû ve 'asruhû-ârâ'ühû ve fıkhuh*. Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabî, 1. Basım, 1952.
- Evda, Câsir. *Makâsidü's-şerîati ke felsefetin li'teşrîi'l-İslâmî: Rü'yetü menzûmetin*. B.y.: el-maa'hadu'l-âlemî li'teşrîi'l-islâmî, 1. Basım, 2012.
- Gazefî, Said Abdurrahman Musa. "Eser", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/372. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Gürkan, Menderes. *İslâm Hukuku Metodolojisinin Oluşumu ve Şafîi'nin Yeri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.

- Gürkan, Menderes. "Hanbelî Fıkıh Usulünün Doğuşu ve Gelişimi-I", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1/9 (2000). 453-473.
- Gürkan, Menderes. *Fıkıh Usûlünde Şer'î Hüküm Kavramı*. Ankara: Ankara: Bizim Büro, 2. Basım, 2017.
- Hallâf, Abdülvehhâb. *el-İctihâd bi'r-re'y*. Mısır: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1. Basım, 1950.
- Hallaq, Wael b., ed. *A History of Islamic Legal Theories: An Introduction to Sunni Usul al-fiqh*. Cambridge: Cambridge University Press, 1. Basım, 1997.
- Hudarî, Muhammed. *İslâm Hukuku Tarihi*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1. Basım, 1974.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah İbn Abdülber en-Nemeri el-Kurtubî. *Câmi'ü beyânî'l-ilm ve fazlihî ve mâ yenbağî fî rivâyetihî ve hamlihî*. Suudi Arabistan: Dâr İbn Hâzım-Müessesetü'r-reyyân, 1. Basım, 1424.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah İbn Abdülber en-Nemeri el-Kurtubî. *el-İntika' fi fezaili's-selaseti'l-e'immeti'l-fukaha Malik, Ebi Hanîfe ve's-Şafi'î*. Kahire: Mektebetü'l-Kudûsî, b.t.y., 1350
- İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Âdâbu's-Şâfi'î ve menâkıbuh*. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1. Basım, 1424.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî. *Tarihu İbn Haldûn*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1981.
- İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *İ'lâmü'l-muvakkî 'în 'an Rabbi'l-'âlemîn*. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1. Basım, 1991.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-Ma'ârif*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1. Basım, 1401.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs*. b.y.: el-Mektebu'l-islâmî-Müessesetü'l-işrâk, b.t.y.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Aḥmed b. Muhammed b. Aḥmed Kurtûbî Endelusî. *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât li-beyânî mâ iktedathü rûsûmü'l-Müdevvene mine'l-ahkâmî's-şer'iyât ve't-tahsîlâtü'l-muhkemât li-ümmeḥâti mesâ'ilihe'l-müşkilât*. Beyrût: Dâru'l-garbi'l-islâmî, 1. Basım, 1988.
- İbn-i Âbidin, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddû'l-Muhtar ale'd-Dürri'l-Muhtar*. Beyrut: Darü'l-fikr, 2. Basım, 1412.
- İbnü'n-Nedîm, Ebu'l-Farec Muhammed b. İshak. *el-Fihrist*. Bayrut: Dâru'l-Marife, 1. Basım, 1997.

- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *Tertibü'l-medarik ve ta'krîbu'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezâhibi Malik*. Fas: Matba'atu Fadâlatu-el-Muhammediyye, 1. Basım, 1965.
- Kandemir, M. Yaşar. "el-Muvatta'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/ 414-417. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Karaman, Hayreddin. *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul: Nesil yayınları, 1. Basım, 1989.
- Kattân, Mennâ' Halîl. *Târîhü't-teşrîi'l-İslâmî*. b.y.: Mektebetu vehbe, 5. Basım, 2001.
- Kaya, Eyyüp Said "Nevâzil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/34-35. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Kaya, Eyyüp Said "Mâlikî Mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/ 519-535. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Kılıçer, M. Esat. "Ehl-i re'y". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/520-24. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî el-Leknevî, ve Takiyyüddin en-Nedvî. *et-Ta'liku'l-mümecced 'alâ Muvaṭṭa' 'i'l-İmâm Muḥammed*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 4. Basım, 2005.
- Malik b. Enes. *el-Muvatta'*. Kahire: Dârü'l-Fecr, 1. Basım, 2014.
- Makdisî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Bennâ eş-Şâmî el-Beşşârî. *Ahsenü't-tekâsîm fî ma'rifeti'l-ekâlîm*. Kahire: Mektebetu Medbûlî, 3. Basım, 1991.
- Melchert, Christopher. *Sünni Düşüncenin Teşekkülü Din-Yorum-Dindarlık*. çev. Hakan Çavuşoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları, 1. Basım, 2018.
- Nâcî, Lamîn. "Mâ beyne el-İmam Mâlik ve eş-Şâfi' 'dirâsetun fî mevkifi't-tilmîzi mine's-şeyh ve fî ehemmi'l-furûki'l-usûliyyeti beynehumâ". *Mecelletu dâru'l-hadisi'l-hasniyyeti*, 3 (2005). 183-248.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref. *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugât*. Beyrût: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.
- Özbek, Ömer. "Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, sy 39 (2015): 163-181.
- Özel, Ahmet "Mâlik b. Enes", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/506-513. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Özen, Şükrü. "Rebâ b. Ebî Abdurrahmân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/499-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Özen, Şükrü. "Leys b. Sa'd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/164-168. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

- Özkan, Halit. *Hicri İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, *el-Maḥşûl fî 'ilmi 'uṣûli'l-fıkh*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1997.
- Şâfiî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. 'Abbâs. "İhtilâfu Mâlik ve'ş-Şâfiî". *el-Umm*, Dimaşk: Dâru kuteybe, 1. Basım, 1416.
- Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerim b. Ahmed. *el-Milel ve'n-nihal*. Beyrut: Daru'l-Marife, y.t.y., 1404.
- Şekerci, Osman. *Fıkıh Mezheplerine Giriş*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 1. Basım, 1999.
- Tûkî, Haydar Hasan Han. "Hadiste Bir Kriter Olarak Uygulamanın Değeri: Amel-i Mütevâres Kavramı". çev. Mehmet Özşenel, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2001). 419-24.
- Tüccar, Zülfikar. "el-Ma'ârif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/271. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Yıldırım, Mustafa. *Mecelle'nin Külli Kâideleri*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2. Basım 2009.
- Zengin, İrfan. *İmam Malik'in Medîne Ameli Gereği Uygulamadığı Rivayetlerin Değerlendirilmesi*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.